

УДК 330.87:177.55 (477)

## ОЦІНКА ЗДОБУТКІВ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ БОРОТЬБИ З БІДНІСТЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ НЕРІВНІСТЮ

*О. О. Чуприна, кандидат економічних наук, доцент  
Національний університет  
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

*Проаналізовано соціальну нерівність та бідність в Україні на базі комплексного використання існуючих методологічних підходів до їх кількісного оцінювання. Досліджено досягнення країни у боротьбі з бідністю та соціальною нерівністю протягом 2000–2012 рр. Виявлено суттєві розбіжності результатів застосування різних методів досліджень щодо рівнів бідності та соціальної нерівності, пояснено їх основні причини. Виділено соціальні групи в українському суспільстві, для яких проблеми бідності є особливо гострими. Доведено, що значна соціальна нерівність та бідність населення України перешкоджають її подальшому соціально-економічному розвитку.*

**Ключові слова:** *соціальна нерівність; абсолютна та відносна бідність, вищий, середній та нижчий класи; прожитковий мінімум; самоідентифікація; депривації; показники бідності та соціальної нерівності; доходи та витрати домогосподарств; заробітна плата.*

**Постановка проблеми.** Проблема бідності переважної більшості населення супроводжувала людство протягом практично всієї історії його існування. Лише у ХХ ст. науково-технічний прогрес дозволив провідним країнам світу значною мірою її розв'язати. Не став винятком і СРСР, де у другій половині ХХ ст. вдалося забезпечити всім необхідним переважну більшість населення; бідність як явище було майже повністю подолано. Однак ринкові перетворення останніх двадцяти років переломили цю позитивну тенденцію, спричинивши збідніння переважної частини населення України та посиливши майнове розшарування. Офіційного визнання проблема бідності в Україні набула ще у 2001 р. після затвердження Указом Президента України «Стратегії подолання бідності» [1; 2]. Проте і сьогодні її не можна вважати повністю розв'язаною. За таких умов чітке розуміння поточної ситуації і тенденцій змін щодо рівня бідності та соціальної нерівності в країні дозволяє обґрунтовувати напрями та методи державного впливу з метою під-

вищення рівня життя населення та забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку країни. Наведене доводить високу актуальність теми дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Перехід до ринкових відносин зумовив посилення інтересу до питань бідності та соціальної диференціації населення з боку вітчизняних економістів, соціологів та політологів. Вони досліджували причини, наслідки, шляхи подолання бідності та соціальної нерівності; пропонували методики вимірювання їх рівня; намагалися обґрунтувати особливості формування нової соціальної структури українського суспільства. Серед них, зокрема, С. Башкіров, О. Васильєва, О. Крикун, Е. Лібанова, Т. Новосельська, М. Огай, С. Полякова, А. Реут, Н. Холод, Л. Черенко, Л. Шевченко, В. Шишкін та ін. [3–8]. Однак єдиного методологічного підходу до оцінки бідності та соціальної нерівності так і не було напрацьовано. Саме тому нині можна зустріти дуже різні висновки щодо рівня бідності та соціальної нерівності в Україні. Це зумовлює необхідність проведення відповідного дослідження на базі комплексного використання існуючих методологічних підходів з метою отримання єдиної обґрунтованої оцінки розглядуваних явищ.

**Формулювання цілей.** Метою статті є комплексне використання підходів щодо якісної та кількісної оцінки соціальної нерівності та бідності, виявлення та пояснення суперечностей між результатами їх використання, а також отримання обґрунтованих висновків щодо особливостей вияву та закономірностей змін зазначених явищ у сучасній Україні.

**Виклад основного матеріалу.** Однозначно оцінити рівень бідності та соціальної нерівності в Україні досить складно. З одного боку, за даними органів державної статистики у країні протягом останнього десятиліття відбулися карколомні позитивні зміни: у 2012 р. середня реальна заробітна плата була у 4,3 раза вища, ніж у 2000 р. Що стосується середньої пенсії, то тут підвищення було ще більш суттєвим — у 5,8 раза (розраховано за даними [9]). Рівень абсолютної бідності населення за загальними доходами скоротився з 80,2 % у 2000 р. до 9,1 % у 2012 р. Якщо на початку 2000-х років середньомісячна заробітна плата та середньомісячний наявний дохід на одну особу були нижчими за середньомісячний прожитковий мінімум, то у 2012 р. заробітна плата була майже втричі, а середньодушовий наявний дохід — майже вдвічі вищими за прожитковий мінімум (рис. 1).

Крім того, у країні протягом досліджуваного періоду знизився рівень соціальної нерівності. Так, у 2012 р. грошові доходи у 20 % найбільш забезпеченого населення були у 3,6 раза вищі, ніж у 20 % найменш забезпеченого; а загальні доходи — більшими у 3,3 раза (у 2000 р. значення показників становили 6,0 та 4,4 раза відповідно) [9; 10].

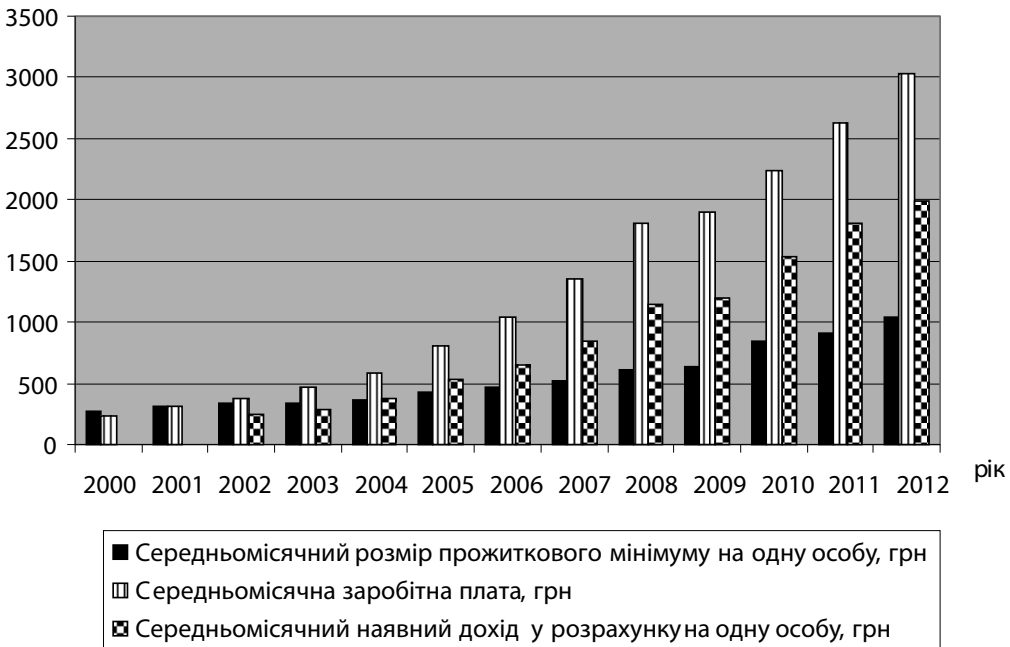


Рис. 1. Середньомісячний розмір прожиткового мінімуму на одну особу, середньомісячна заробітна плата та середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу в Україні у 2000–2012 рр. [9]

З другого боку, таке суттєве зростання доходів населення та зниження соціальної нерівності мало відповідним чином позначитися на добробуті домогосподарств, однак значних змін не відбулося. Так, дані, наведені на рис. 2 та 3, свідчать про те, що певне зростання обсягів споживання продуктів харчування, а також забезпеченість населення товарами тривалого використання протягом досліджуваного періоду дійсно мали місце. Але темпи цих зрушень не відповідають темпам зростання реальних доходів і є значно нижчими за останні.

Аналізуючи дані рис. 2, зазначимо, що свідченням зростання добробуту громадян, з одного боку, є зростання обсягів споживання м'яса, молока, риби та продуктів з них, яєць, овочів, баштанних, фруктів, ягід та горіхів, а з другого — зниження обсягів споживання картоплі та хліба, що є товарами Гіффена.

На рис. 3 не наведено динаміку таких товарів тривалого використання, які значно поширилися внаслідок НТП (мобільні телефони, комп'ютери, мікрохвильові печі, кухонні комбайни тощо) або морально застаріли (магнітофони,

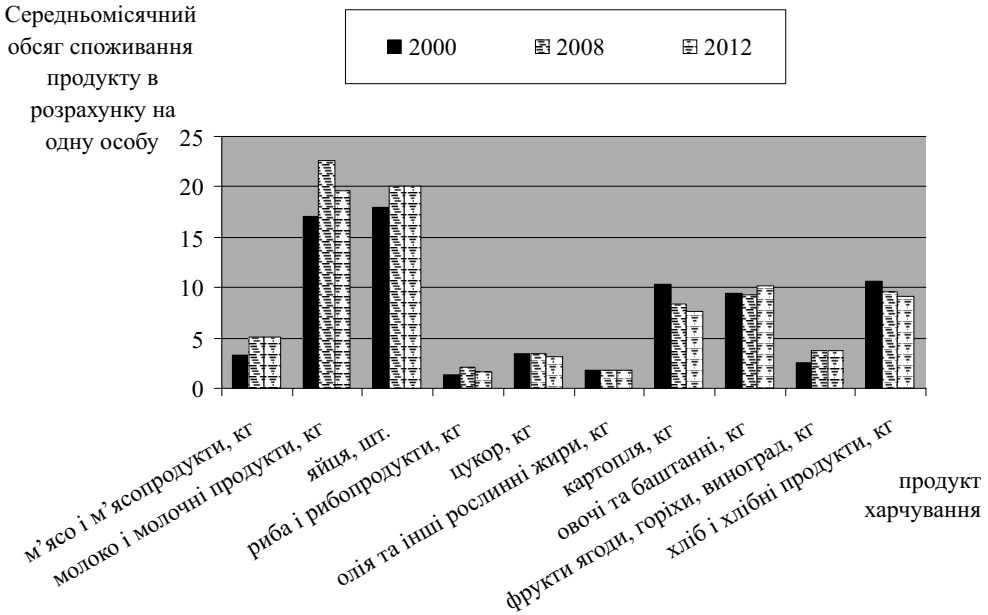


Рис. 2. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах у 2000, 2008 та 2012 рр. [9]

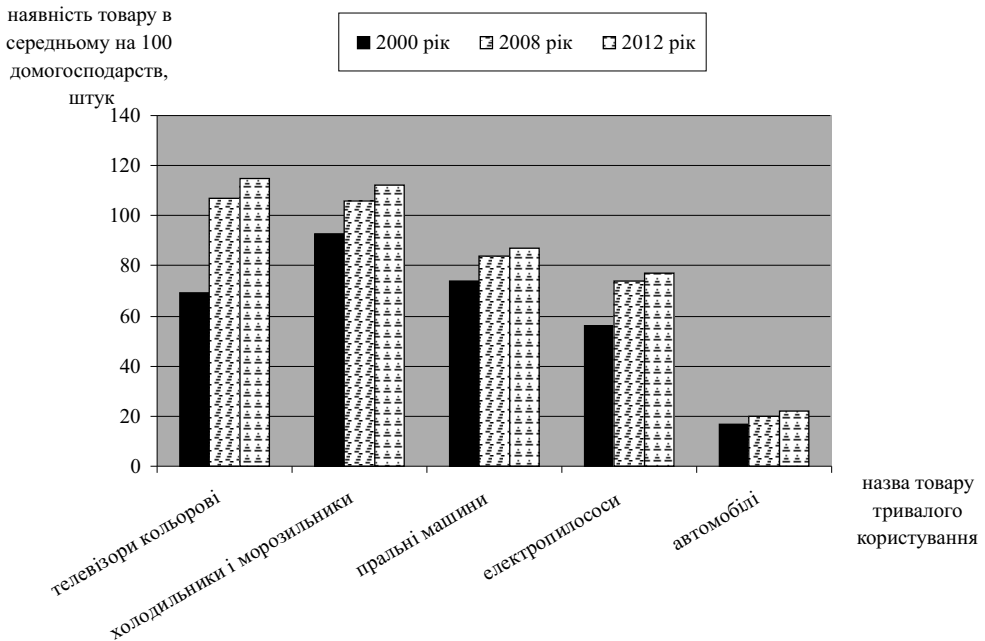


Рис. 3. Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування у 2000, 2008 та 2012 рр. [9]

магнітоли) з тієї самої причини, адже їх наявність або відсутність свідчить швидше про рівень розвитку науки і техніки, а не про рівень життя населення. Певною мірою завищеними із зазначених причин є й темпи зростання середньої кількості телевізорів на 100 домогосподарств, бо на рис. 3 представлені лише кольорові телевізори.

Якщо стрімке зростання реальних доходів громадян протягом досліджуваного періоду не супроводжувалося відповідними темпами зростання обсягів споживання продуктів харчування та рівня забезпеченості товарами тривалого користування, логічно зробити припущення про поліпшення житлових умов або накопичування заощаджень.

Дійсно, протягом досліджуваного періоду житловий фонд, що в середньому припадає на одного жителя України зріс із 20,7 м<sup>2</sup> у 2000 р. до 23,7 м<sup>2</sup> у 2012 р., тобто на 14,5 %. Але, на жаль, таке збільшення значною мірою пояснюється стрімким падінням чисельності населення країни; безпосередньо площа житлового фонду за цей період зросла лише на 7,8 %, а це також не відповідає стрімким темпам зростання доходів населення [9].

Проаналізувати, як змінюється рівень заощаджень, можна, використавши дані рис. 4. Так, у 2002–2012 рр. населення України заощаджувало від 2,5 до 12,1 % отриманих доходів. При цьому суттєве збільшення реальних доходів у цьому періоді не дало очевидного поштовху до збільшення частки заощаджень.

частка доходів  
населення, що  
використовується  
на заощадження, %

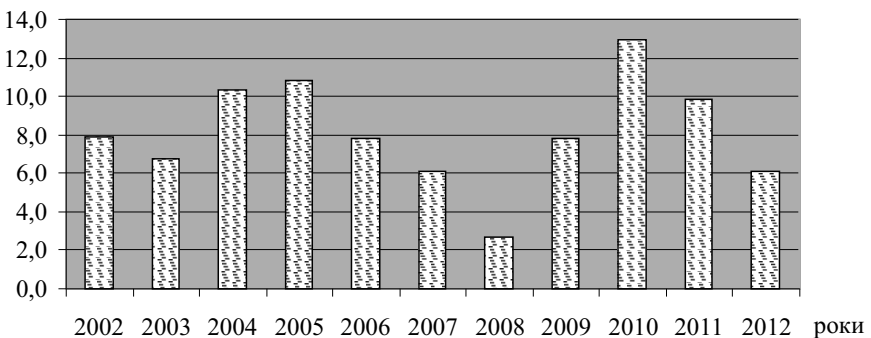


Рис. 4. Частка доходів населення України, використана на приріст фінансових активів у 2002–2012 рр. [10]

Таким чином, наведені дані свідчать про існування суперечності між стрімким зростанням реальних доходів та відносно незначними зрушенням в об-

сягах придбання споживчих товарів, нерухомості та рівні фінансових заощаджень. Наведене доводить недостатню достовірність розглянутих статистичних даних. Це, як і завжди, пояснюється в першу чергу:

- недостатньою достовірністю первинної інформації;
- недосконалістю використовуваної методики збирання і оброблення первинної інформації;
- недосконалістю методики розрахунку статистичних показників.

Крім цього, важливою причиною недостовірності даних про рівень абсолютної бідності є розмір прожиткового мінімуму.

Зрозуміло, що в умовах значної тінізації економіки та корумпованості суспільства, що є характерним для сучасної України, сподіватися на отримання повної та достовірної первинної інформації про доходи не можна. Однак проведені нами розрахунки (зіставлення грошових доходів найзаможніших домогосподарств за 2012 р. з задекларованими доходами 4 мільярдерів та 3 770 мільйонерів України), доводять, що використовувана органами державної статистики методика проведення вибіркового дослідження домогосподарств сприяє додатковим викривленням даних, адже значною мірою не враховує доходів найбагатших громадян України, навіть тих, про які було офіційно повідомлено, зокрема в податкових деклараціях [10–13].

Що ж стосується межі абсолютної бідності, то за законодавством України розмір прожиткового мінімуму має бути таким, аби забезпечити нормальне функціонування організму людини, збереження її здоров'я та задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [14]. Проте встановлений державою розмір прожиткового мінімуму не дозволяє забезпечити виконання зазначених завдань. Так, на думку директора економічних програм Центру Разумкова В. Юрчишина, реальна вартість споживчого кошика не відповідає офіційно встановленому рівню. Станом на кінець 2009 р. його вартість у поточних цінах становила приблизно 1569 грн на місяць для однієї працездатної людини, у той час як офіційно використовувалася сума 744 грн і це при тому, що склад українського споживчого кошика далекий від стандартів розвинених країн, він орієнтований не на забезпечення більш-менш задовільних умов життя, а лише на виживання. Якщо ж взяти за основу реальні для здорового життя норми харчування і повноцінне задоволення всіх інших потреб, то споживчий кошик, за експертними оцінками, у 2009 р. мав би сягати 3 580 грн [15]. А станом на 1 квітня 2012 р., на погляд голови Національного форуму профспілок України М. Якибчука, він мав би складати не 1037, а 5 000 грн. Якщо зважати на такі розміри прожиткового мінімуму, то і мінімальна, і середня заробітна плата виявляться нижчими за нього, а рівень абсолютної бідності значно підвищиться [16].

Думку експертів поділяють і пересічні українці. Так, за результатами вибіркового дослідження щодо самооцінки домогосподарствами рівня своїх доходів, які проводить Держстат України, у 2012 р. члени тільки 0,8 % домогосподарств зазначали, що доходи на рівні прожиткового мінімуму є достатніми, аби особа не вважала себе бідною, а члени майже 3/4 усіх домогосподарств вважали, що розмір таких доходів на одну особу на місяць має бути вищим за 2 700 грн [17].

Якщо врахувати наведене, стає зрозумілим, яким чином одночасно можуть існувати дві майже протилежні оцінки бідності та соціальної нерівності в Україні.

Так, з одного боку, за даними Держстату України, у 2012 р. частка населення із середньодушовими доходами, нижчими за прожитковий мінімум, складала: 14,1 % — за грошовими доходами та 9,1 % — за загальними доходами (для порівняння: у 2000 р. значення відповідних показників становило 87,9 % та 80,2 %, у 2008 р. — 25,6 % та 18,1 %). Щодо домогосподарств, то у 2012 р. 12,1 % з них мали середньомісячні грошові доходи в розрахунку на одну особу, менші за прожитковий мінімум; щодо загальних доходів відповідна частка домогосподарств становила 7,5 % [9; 10].

Якщо ж межею бідності вважати 1,25 дол. США за паритетом купівельної спроможності (ПКС) на день, як це зроблено при оцінці бідності в Україні, яку здійснило ПРООН у межах дослідження людського розвитку, то результати будуть ще більш оптимістичними. Так, у доповіді 2013 р. зазначено, що частка населення України, що живе за зазначеною межею бідності, становить лише 0,1 %, а за національною межею бідності — 2,9 %. Порівняно з африканськими країнами, де проблема фізичного виживання стоїть дуже гостро, Україна має набагато кращі результати. Так, у Демократичній Республіці Конго на суму нижче 1,25 дол. США за ПКС на день живе 87,7 % населення, у Ліберії — 83,8 %, у Бурунді — 81,3 %. Отже, проблеми фізичного виживання та злиденності в сучасній Україні гостро не відчуються. Крім цього, коефіцієнт бідності, який показує частку населення країни, що належить до категорії багатомірно бідних, складає в Україні лише 2,2 %. Інтенсивність депривацій також досить незначна — 35,5 %. При цьому найбільший внесок (понад 90 %) у сукупний рівень багатомірної бідності в Україні здійснено з боку факторів охорони здоров'я [18, с. 160].

Але, з другого боку, за даними Європейської соціологічної служби «Євробарометр», наведеними в табл. 1, у 2010 р. частка бідного населення в Україні становила 78 %, у той час як у країнах Західної та Центральної Європи значення цього показника було в 4–8 разів нижчим [19; 20]. Це є свідченням складного становища, у якому опинилося населення України. Слід зазначити,

що із розглянутих країн лише в Росії ситуація нагадує українську, хоча і є дещо кращою.

Українські соціологічні служби наводять схожі дані. За результатами опитування, проведеного Центром Разумкова наприкінці 2011 р., на запитання про матеріальне становище сім'ї респонденти відповіли таким чином [21]:

– ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти — 13,8 % опитаних;

– вистачає лише на харчування та придбання необхідних недорогих речей — 41,1 %;

– у цілому на життя вистачає, але придбання товарів тривалого вжитку (меблі, холодильник, телевізор тощо) викликає труднощі — 38,1 %;

– живемо забезпечено, але зробити дорогі покупки (квартира, автомобіль тощо) поки що не в змозі — 5,8 %;

– можемо собі дозволити придбати практично все, що хочемо, — 0,2 %;

– складно відповісти — 1,0 %.

Отже, це опитування дозволило отримати дещо інші результати: бідними в Україні наприкінці 2011 р. були 54,9 % населення, а 13,8 % — навіть злиденними. Якщо брати за основу порівняння стандарти розвинених країн, то бідними можна вважати понад 90 % населення України [21].

Таблиця 1

**Частка бідного населення  
в країнах Європи у 2010 р. [19; 20]**

<b>Країна</b>	<b>Частка бідного населення, %</b>	<b>Країна</b>	<b>Частка бідного населення, %</b>
Ісландія	10	Бельгія	15
Норвегія	11	Чехія	9
Швеція	12	Словаччина	11
Ірландія	16	Україна	78
Данія	12	Румунія	23
Литва	20	Болгарія	21
Латвія	26	Португалія	18
Росія	70	Іспанія	20
Нідерланди	11	Греція	20
Німеччина	15	Кіпр	16
Польща	17		



Результати ще одного дослідження, що базується на використанні методу самоідентифікації, — опитування, проведеного Держстатом України, — є ще менш оптимістичними. Зважаючи на свій добробут у 2012 р., члени тільки 0,5 % домогосподарств України віднесли себе до середнього класу, ще 31,5 % домогосподарств — до небідних, але ще й не середнього класу, а 68 % — вважають себе бідними. До заможних себе не віднесли члени жодного з домогосподарств [17]. Це свідчить про загальний низький рівень життя в Україні у цілому. Не можна залишити поза увагою й суттєвий недолік дослідження: до вибірки не увійшли домогосподарства з високими доходами, що має призвести до помітних викривлень результатів, особливо щодо оцінювання соціальної нерівності. Правильність останнього висновку підтверджують також дані, наведені нижче.

Так, з одного боку, дані офіційної статистики показують низький розрив між доходами багатих і бідних в Україні: значення децильного коефіцієнта (співвідношення доходів 10 % найбагатшого населення до доходів 10 % найбіднішого) у 2012 р. становило для грошових доходів — 5,1, для загальних доходів — 4,6 [9].

Для порівняння: значення цього показника для Японії складає 4,5, для Скандинавських країн — 3–6, для Німеччини — 7–8, для США — 11–13, для Великої Британії — 14. Найбільш суттєвий розрив між багатими та бідними спостерігається у Бразилії — значення децильного коефіцієнта становить 55–60. Для Аргентини, яку прийнято згадувати наступною, він дорівнює 35 [22; 23].

Доповнюють цю позитивну картину дані ООН, що базуються на інформації звітів національних статистичних органів. Так, втрати потенціалу людського розвитку за рахунок соціальної нерівності в Україні згідно з даними Звіту ПРООН 2013 р. щодо людського розвитку є відносно невисокими — 9,2 % (для порівняння: втрати для Туреччини становили 22,5 %, США — 12,4 %, Ізраїлю — 12,3 %, Італії — 11,9 %, Греції та Кіпру — по 11,5 %, Іспанії — 10,1 %, Польщі — 9,9 %) [18, с. 152–153].

З другого боку, такі цифри суттєво суперечать реаліям, з якими кожен з нас стикається мало не щодня. За експертними оцінками, що враховують діяльність тіньового сектору, розрив у доходах найбагатших і найбідніших українців досягає 25–45 разів. Якщо це дійсно так, то соціальна нерівність в Україні є однією з найбільших у світі. Зазначимо, що в розвинених країнах розрив у доходах понад 10 разів вважається соціально небезпечним [22–24; 25, с. 108].

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що інформація, яку надають органи державної статистики, не відображає повною мірою дійсні рівні бідності та соціальної нерівності, що існують сьогодні в Україні.

Отримати цікаві результати дає змогу також аналіз відносної бідності. Так, в Україні у 2012 р. середньомісячний наявний дохід на душу населення склав 1911,3 грн, отже, межею відносної бідності, що складає 50 % від цієї цифри, є 955,7 грн. Якщо межею відносної бідності вважати 60 % медіанного доходу, то вона проходить на рівні 1029,0 грн, адже медіанний середньодушовий грошовий дохід у 2012 р. становив 1714,9 грн. Доходи, менші за 1029,0 грн на одну особу, мали 7,0 % домогосподарств України, а менші за 955,7 грн — 5,0 % [10].

Наведені дані показують, що межа відносної бідності в Україні є близькою до межі абсолютної бідності, навіть дещо нижчою за неї: середній рівень прожиткового мінімуму становив у 2012 р. 1042,4 грн (протягом року його розмір змінювався від 1017 до 1096 грн). Це є яскравим свідченням загального низького рівня життя; свідченням того, що жити на межі абсолютної бідності або близько до неї в Україні вважається цілком нормальним, бо так живе значна частина населення.

Стосовно аналізу структури витрат, то у 2012 р. в середньому 52,0 % сукупних витрат домогосподарств припадало на продовольчі товари. Для домогосподарств сільської місцевості ця цифра була ще більшою — 54,8 %. Порівняно з 2000 р. ситуація помітно поліпшилася: тоді на харчування припадало понад 2/3 сукупних витрат домогосподарств. Але навіть таке значення цього показника є свідченням низького рівня життя переважної частини населення України [9; 10].

Важливою складовою дослідження проблем бідності та соціальної нерівності в Україні є виділення соціальних груп, для яких ці проблеми є особливо гострими. Населення можна розбити на групи за багатьма ознаками, зокрема: за ступенем економічної активності (зайняте, безробітне, економічно неактивне населення); за видом діяльності; за наявністю неповнолітніх дітей та пенсіонерів у домогосподарстві; за місцем проживання (регіон України, сільська або міська місцевість); за віком; за статтю; за рівнем освіти тощо. Розглянемо особливості соціальної структури українського суспільства за деякими з цих критеріїв.

Так, чималий інтерес становить вплив складу домогосподарства (працюючі або непрацюючі дорослі, неповнолітні діти, пенсіонери) на рівень його добробуту. При цьому особливо важливо зрозуміти, чи задовольняються потреби сімей з дітьми. Адже в дитячому та підлітковому віці проблеми бідності та соціальної нерівності сприймаються особливо гостро, що в подальшому позначиться на характері індивіда та його поведінці в соціумі.

На жаль, спостерігається пряма залежність між кількістю неповнолітніх дітей в домогосподарстві та рівнем їх абсолютної бідності. Так, у 2012 р. частка домогосподарств, у яких розмір середньодушових загальних доходів

за місяць був нижчим за прожитковий мінімум, складала: для домогосподарств без дітей — 4,1 %, з однією дитиною — 10,3 %, з двома дітьми — 19,3 %, з трьома — 34,4 %, з чотирма — 44,2 %, з п'ятьма та більше — 46,8 %. Стосовно пенсіонерів, то тут залежність цілком протилежна: зазвичай пенсія перевищує за розміром прожитковий мінімум, тому проживання пенсіонера в домогосподарстві знижує ймовірність абсолютної бідності членів останнього (табл. 2)[10]. При цьому спостерігається загальний низький рівень життя домогосподарств незалежно від їх складу.

Таблиця 2

**Частка домогосподарств без дітей, що у 2012 р. мали середньодушові загальні доходи за місяць нижче прожиткового мінімуму, % [10]**

Склад	Всі у працездатному віці	У працездатному та непрацездатному віці	Всі у непрацездатному віці
Домогосподарства з однієї особи	7,5	—	2,5
Домогосподарства з двох і більше осіб	5,5	5,6	0,3

Стосовно розбіжностей щодо рівня доходів мешканців міст та сіл, то за результатами обстеження домогосподарств у 2012 р. можна зробити такі висновки. Середньомісячний загальний дохід, що припадає на одного члена домогосподарства, складав 2015 грн у міській та 1698 грн у сільській місцевості, тобто доходи городян у середньому були на 18,7 % вищими. Частка домогосподарств із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими за прожитковий мінімум, складала у міській місцевості 6,2 %, а у сільській — 10,2 %. На продукти харчування припадало 50,9 % сукупних витрат міських жителів та 54,8 % — сільських. Усе це є свідченням того, що рівень бідності сільського населення України є дещо вищим, хоча цю різницю не можна вважати суттєвою. При цьому ступінь нерівномірності розподілу доходів у місті та селі є приблизно однаковим: децильний коефіцієнт доходів і городян, і жителів сільської місцевості у 2012 р. становив 4,8. Якщо ж порівняти ці дані з попередніми періодами, то очевидним стає скорочення розриву між рівнем доходів селян та городян [10].

Дані, наведені на рис. 5, свідчать про наявність досить вагомої різниці між регіонами України щодо рівня абсолютної бідності. Так, у 2012 р. частка домогосподарств із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими за прожитковий мінімум, в Донецькій області становила 3,5 %, тоді як в Тернопільській — у 5 разів вище — 18,1 % [10].

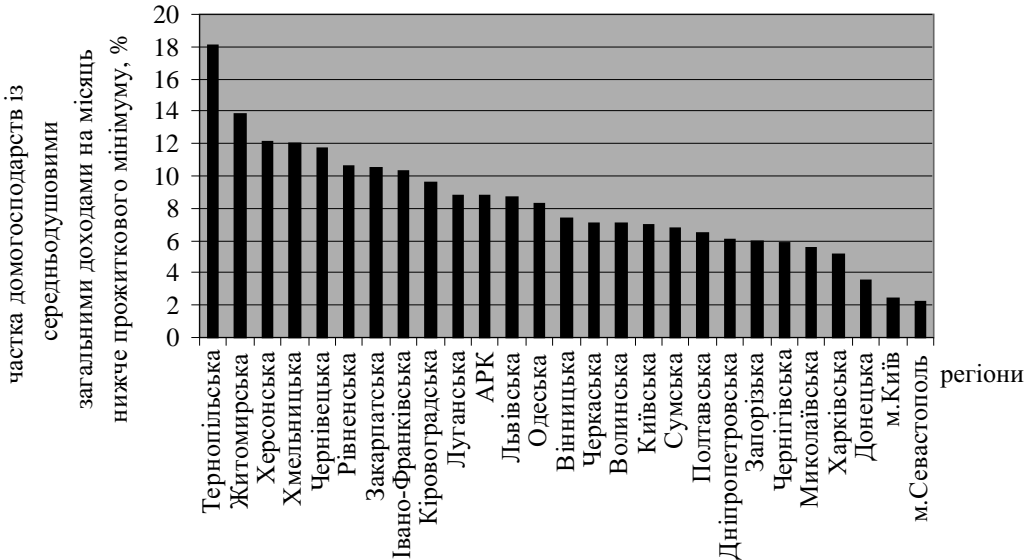


Рис. 5. Рівень абсолютної бідності за регіонами України у 2012 р. [10]

Така ситуація певною мірою пояснюється наявністю розбіжностей в оплаті праці жителів різних регіонів України. Так, за даними табл. 3 у 2012 р. працівники Тернопільської, Херсонської, Чернігівської, Чернівецької, Волинської, Закарпатської та Житомирської областей у середньому отримували заробітну плату, що складала менше, ніж 80 % від середньої по країні, у той час як оплата праці в таких областях, як Донецька, Київська, Дніпропетровська та Луганська, була вищою за середню по країні, а в Києві це перевищення склало 1,5 раза (розраховано за даними джерела [9]).

Таблиця 3

Середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника за регіонами України у 2012 р. [9]

Регіон	Середньомісячна заробітна плата	
	грн	% до середньої по країні
Україна	3026	100,0
Тернопільська	2185	72,2
Херсонська	2269	75,0
Чернігівська	2308	76,3
Чернівецька	2329	77,0
Волинська	2339	77,3

Закінчення табл. 3

Реґіон	Середньомісячна заробітна плата	
	грн	% до середньої по країні
Закарпатська	2351	77,7
Житомирська	2369	78,3
Хмельницька	2425	80,1
Кіровоградська	2428	80,2
Вінницька	2432	80,4
Сумська	2503	82,7
Черкаська	2508	82,9
Івано-Франківська	2539	83,9
Рівненська	2575	85,1
Львівська	2578	85,2
Автономна Республіка Крим	2654	87,7
Одеська	2700	89,2
Харківська	2753	91,0
Миколаївська	2822	93,3
Полтавська	2850	94,2
м. Севастополь	2891	95,5
Запорізька	2927	96,7
Луганська	3090	102,1
Дніпропетровська	3138	103,7
Київська	3157	104,3
Донецька	3496	115,5
м. Київ	4607	152,2

Однак зв'язок між рівнем оплати праці та рівнем абсолютної бідності за регіонами хоча й існує, але недостатньо тісний: значення відповідного коефіцієнта кореляції дорівнює  $-0,65$ , що свідчить про наявність середнього зворотного зв'язку між досліджуваними показниками. Отже, заробітна плата хоча

і впливає на рівень абсолютної бідності, але не є єдиним визначальним чинником, що зумовлює останній (розраховано за даними [9]).

Дані табл. 3 також доводять, що хоча й існують певні розбіжності в оплаті праці робітників у різних регіонах України, їх не можна вважати досить вагомими. Розраховане за цими даними значення коефіцієнта варіації не перевищує 25 % (нагадаємо, що сукупність вважається однорідною за певною ознакою, якщо відповідний коефіцієнт варіації є меншим за 33 %). Отже, суттєвої різниці в оплаті праці робітників різних регіонів України не виявлено.

А ось оплата праці працівників, зайнятих різними видами економічної діяльності, різниться значною мірою. Дані табл. 4 свідчать, що у 2012 р. розрив між заробітками працівників, зайнятих у сфері рибальства, рибництва, в сільському господарстві, та працівників, що займалися фінансовою діяльністю, складав 3–4 рази (розраховано за даними [9]).

Таблиця 4

**Середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника за видами економічної діяльності в Україні у 2012 р. [9]**

Вид діяльності	Середньомісячна заробітна плата	
	грн	% до середньої по країні
Усього	3026	100,0
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	2023	66,9
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	2534	83,7
Рибальство, рибництво	1552	51,3
Промисловість	3500	115,7
Будівництво	2491	82,3
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2696	89,1
Діяльність готелів та ресторанів	2057	68,0
Діяльність транспорту та зв'язку	3474	114,8
Фінансова діяльність	5954	196,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	3436	113,5
Державне управління	3442	113,7
Освіта	2527	83,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2201	72,7
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	2964	98,0

До низькооплачуваних видів діяльності можна також віднести лісове господарство, будівництво, діяльність готелів та ресторанів, освіти, охорону здоров'я та надання соціальної допомоги; до високооплачуваних — промисловість; діяльність транспорту та зв'язку; операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям; державне управління. Таким чином, сфера зайнятості має значною мірою впливати на добробут працівника та його родини.

При дослідженні варіації середньої заробітної плати залежно від регіону або сфери зайнятості звертає на себе увагу загальний низький рівень оплати праці, яка не дозволяє забезпечити працівникам нормальні умови життя та розвитку. Саме низький рівень оплати праці в Україні є головною причиною такого феномену, як бідність зайнятого населення [26, с. 319]. У розвинених країнах працюючі не завжди гарантовано отримують високі доходи, але від бідності вони точно застраховані. В Україні працівник не завжди може за рахунок заробітної плати задовольнити власні потреби, а дуже часто під його опікою перебувають ще й неповнолітні діти, пенсіонери, безробітні члени домогосподарства працездатного віку.

**Висновки.** За градацією Л. Гордона, проблема злиденності для сучасної України не є загрозливою, на відміну від питання нужденності та незабезпеченості, які є вкрай болючими. Дійсно, більшість населення може задовольнити свої потреби у харчуванні (калорійність харчування населення України в цілому є задовільною: у 2012 р. вона складала 3353 кКал на добу; для порівняння: значення цього показника у 1990 р. становило 3597 кКал, у 2000 р. — 2661 кКал), має житло (в середньому на одну особу в Україні в 2012 р. припадало 23,7 м<sup>2</sup> загальної площі житла), доступ до освітніх і базових медичних послуг. Але рівень задоволення інших потреб залишається вкрай низьким. Так, у 2012 р. середні витрати на відпочинок і культуру склали лише 2,0% сукупних витрат домогосподарств, на освіту — 1,3 %, на охорону здоров'я — 3,4 %, на побутову техніку та поточне утримання житла — 2,3 %, на ресторани і готелі — 2,5 %, на одяг і взуття — 6,0 % [10].

Особливо гострими проблеми бідності та соціальної нерівності є для таких груп населення: для домогосподарств, до складу яких входять неповнолітні діти або пенсіонери, для мешканців сіл, для робітників, зайнятих у сфері рибальства, рибництва, в сільському господарстві, в лісовому господарстві, на будівництві, в охороні здоров'я та сфері надання соціальної допомоги. Особливістю бідності в Україні є бідність працюючих, що є зовсім нехарактерним для розвинених країн і викликає особливе занепокоєння. Адже на зайнятому лежить відповідальність не тільки за його власне життя, а ще й за непрацездатних членів господарства.

Соціальна нерівність та бідність населення мають значні негативні наслідки, серед яких одним із головних є зниження людського потенціалу країни, особливо у сфері освіти та охорони здоров'я. Така ситуація не тільки негативно позначається на поточній соціально-економічній ситуації, а й є перешкодою для подальшого національного розвитку. Особливої гостроти ця проблема набуває, якщо зважати на сучасні процеси, спричинені становленням постіндустріального суспільства. Так, за висновками фахівців ООН, якщо кілька десятиліть тому конкурентні переваги були у країн з багатими природними та значними капітальними ресурсами, то сьогодні економічне зростання на 64 % залежить від людського і соціального потенціалу, від природних ресурсів — на 20 %, від капіталу — на 16 %. [27]. Тому подолання соціальної нерівності та бідності для забезпечення реалізації та нарощування людського потенціалу є однією з найголовніших цілей для сучасної України, від досягнення якої значною мірою залежить успішність її подальшого соціально-економічного розвитку.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року від 31.08.2011 № 1057 [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011-%D0%BF>.
2. Про Стратегію подолання бідності від 15.08.2001. № 637/2001 [Електронний ресурс]: Указ Президента України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>.
3. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні / Е. Лібанова, Л. Черенько, В. Саріогло ; за ред. Б. Сляя. — К. : Програма розвитку ООН в Україні, 2010. — 62 с.
4. Демографічні чинники бідності : монографія / за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соціал. дослід. НАН України, 2009. — 184 с.
5. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : монографія / Е. М. Лібанова. — К. : КНЕУ, 2008. — 330 с.
6. Соціальна держава: сутність, моделі, шляхи формування в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. Л. С. Шевченко // Вісн. НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економ. теорія та право. — 2012. — № 3(10). — С. 113–286.
7. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія / Н. М. Холод. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. — 442 с.
8. Черенько Л. М. Оцінка впливу державної соціальної підтримки на нерівність та бідність населення / Л. М. Черенько // Демографія та соц. економіка. — 2011. — № 2. — С. 118–127.
9. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.



10. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) [Електронний ресурс] : стат. зб. // Державна служба статистики України. — 2013. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. 4 українця задекларували доходи свйше 1 млрд [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.online.ua/602141/4-ukraints-a-zadeklarirovali-dohody-svyshe-1-mlrd/>.
12. За 2012 год украинцы задекларировали доходов на 48 млрд [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.ukrinform.ua/rus/news/za\\_2012\\_god\\_ukraintsi\\_zadeklarirovali\\_dohodov\\_na\\_48\\_mlrd\\_1526805](http://www.ukrinform.ua/rus/news/za_2012_god_ukraintsi_zadeklarirovali_dohodov_na_48_mlrd_1526805).
13. Украинец задекларировал рекордный доход за 2012 год: более 7 млрд грн [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/news/144189.html>.
14. Про прожитковий мінімум [Електронний ресурс] : Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966>.
15. Юрчишин В. Консервація розбіжності у рівнях номінальних доходів населення [Електронний ресурс] / В. Юрчишин. — Режим доступу: [http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=112&op\\_id=1694](http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=112&op_id=1694).
16. Прожиточный минимум должен быть не 1037 грн, а, по меньшей мере, 3900 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unian.net/news/495782-projitochniy-minimum-doljen-byit-ne-1037-grn-a-po-menshey-mere-3900.html>
17. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2013 року) [Електронний ресурс] : стат. зб. // Державна служба статистики України. — 2013. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
18. Доклад о человеческом развитии. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире [Електронний ресурс] ; пер. с англ. ; ПРООН. — М. : Весь мир, 2013. — 204 с. — Режим доступу: [http://hdr.undp.org/en/media/HDR\\_2013\\_RU.pdf](http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2013_RU.pdf).
19. Лычук Л. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери за 2010 рік [Електронний ресурс] / Л. Лычук // Центр перспективних соціальних досліджень. — Режим доступу: [http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=148:—2010-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24#\\_ftn17](http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:—2010-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24#_ftn17).
20. Межа бідності в Україні та Європі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zet.in.ua/http://zet.in.ua/socium/mezha-bidnosti-v-ukra%D1%97ni-ta-yevropi/.http://gvizdivtsi.org.ua/?feed=rss2>
21. Соціологічне опитування «Яке з наведених суджень найбільшою мірою відповідає фінансовому становищу Вашої родини? (динаміка 2004–2011)» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=139](http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=139).
22. Соболев Ю. Пострадянська Росія [Електронний ресурс] / Ю. Соболев // Дзеркало тижня. — 2011. — 4 берез. — № 8. — Режим доступу: [http://gazeta.zn.ua/POLITICS/postsovetskaya\\_rossiya.html](http://gazeta.zn.ua/POLITICS/postsovetskaya_rossiya.html).
23. Соціальна прірва в Україні поглиблюється. Багатії отримують в 9 разів більше бідних [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.newsgu.ua/finance/06may2008/v\\_9\\_raz.html](http://www.newsgu.ua/finance/06may2008/v_9_raz.html).

24. Програма соціалістичної партії України. Боротьба з соціальною нерівністю, ліквідація бідності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sru.in.ua/about/programa#N03>.
25. Яценко Л. Д. Рівень та якість життя населення України: міжнародні порівняння / Л. Д. Яценко, С. І. Лавриненко, Т. В. Цихан // Стратег. пріоритети. — 2007. — № 3 (4). — С. 103–111.
26. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. — Х. : Право, 2010. — 448 с.
27. Юрчишин В. «Зарплатні сльози». Хто винен і що робити [Електронний ресурс] / В. Юрчишин. — Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news\\_id=814](http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=814).

## ОЦЕНКА ДОСТИЖЕНИЙ УКРАИНЫ НА ПУТИ БОРЬБЫ С БЕДНОСТЬЮ И СОЦИАЛЬНЫМ НЕРАВЕНСТВОМ

Чуприна Е. А.

*Проанализированы социальное неравенство и бедность в Украине на базе комплексного использования существующих методологических подходов к их количественному оцениванию. Исследованы достижения страны в борьбе с бедностью и социальным неравенством в течение 2000–2012 гг. Выявлены существенные различия результатов применения различных методов исследования уровней бедности и социального неравенства, объяснены их основные причины. Выделены социальные группы в украинском обществе, для которых проблемы бедности являются особенно острыми. Доказано, что значительное социальное неравенство и бедность населения Украины препятствуют ее дальнейшему социально-экономическому развитию.*

**Ключевые слова:** социальное неравенство; абсолютная и относительная бедность, высший, средний и низший классы; прожиточный минимум; самоидентификация; депривации; показатели бедности и социального неравенства; доходы и расходы домохозяйств, заработная плата.

## AN ESTIMATION OF THE UKRAINE'S ACHIEVEMENTS IN THE STRUGGLE AGAINST POVERTY AND SOCIAL INEQUALITY

Chuprina O. O.

*The analysis of social inequality and poverty in Ukraine on the basis of the comprehensive using of the existing methodological approaches to their quantita-*

*tive estimation is carried out in the work. The research of the country's achievements in the struggle against poverty and social inequality for the period of 2000–2012's is done. The significant differences in the results of using of the different methods of poverty and social inequality studying are identified, their main causes are explained. Social groups in the Ukrainian society, for whom the problems of poverty are particularly sharp are exposed. It is proved that significant social inequality and poverty of the population in Ukraine impede its further social and economic development.*

**Key words:** *social inequality, absolute and relative poverty, upper, middle and lower classes, the subsistence level, self-identification, deprivation, indexes of poverty and social inequality, income and expenditures of households, wages.*

УДК 330.341.1

## СОЦІАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА ЯК УМОВА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

**О. О. Набатова**, кандидат економічних наук  
Національний університет  
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

*Розглянуто основні напрями соціально-інноваційної діяльності. Розкрито особливості їх реалізації у трансформаційній економіці України. Обґрунтовано, що залучення до соціально-інноваційної діяльності широких верств суспільства є необхідною передумовою людського розвитку.*

**Ключові слова:** *соціально-інноваційна діяльність, соціальне підприємництво, громадянське суспільство, соціальні інновації.*

**Постановка проблеми.** З політекономічних позицій шлях соціально-економічного розвитку країни визначається об'єктивними економічними закономірностями. Водночас ці закономірності реалізуються через суб'єктивну діяльність людей, держави, суспільства. В сучасних умовах, коли нормативна складова інституціоналізації господарської системи характеризується амбівалентністю, спрямованість соціально-економічних процесів багато у чому залежить саме від поведінкової суб'єктивності масових суспільних груп.

Нові соціально-економічні умови спонукають економічних суб'єктів до апробації нових способів поведінки. Їх зміна веде до трансформації відповідних практик, а накопичені зрушення в практиках, що реалізують певний ін-